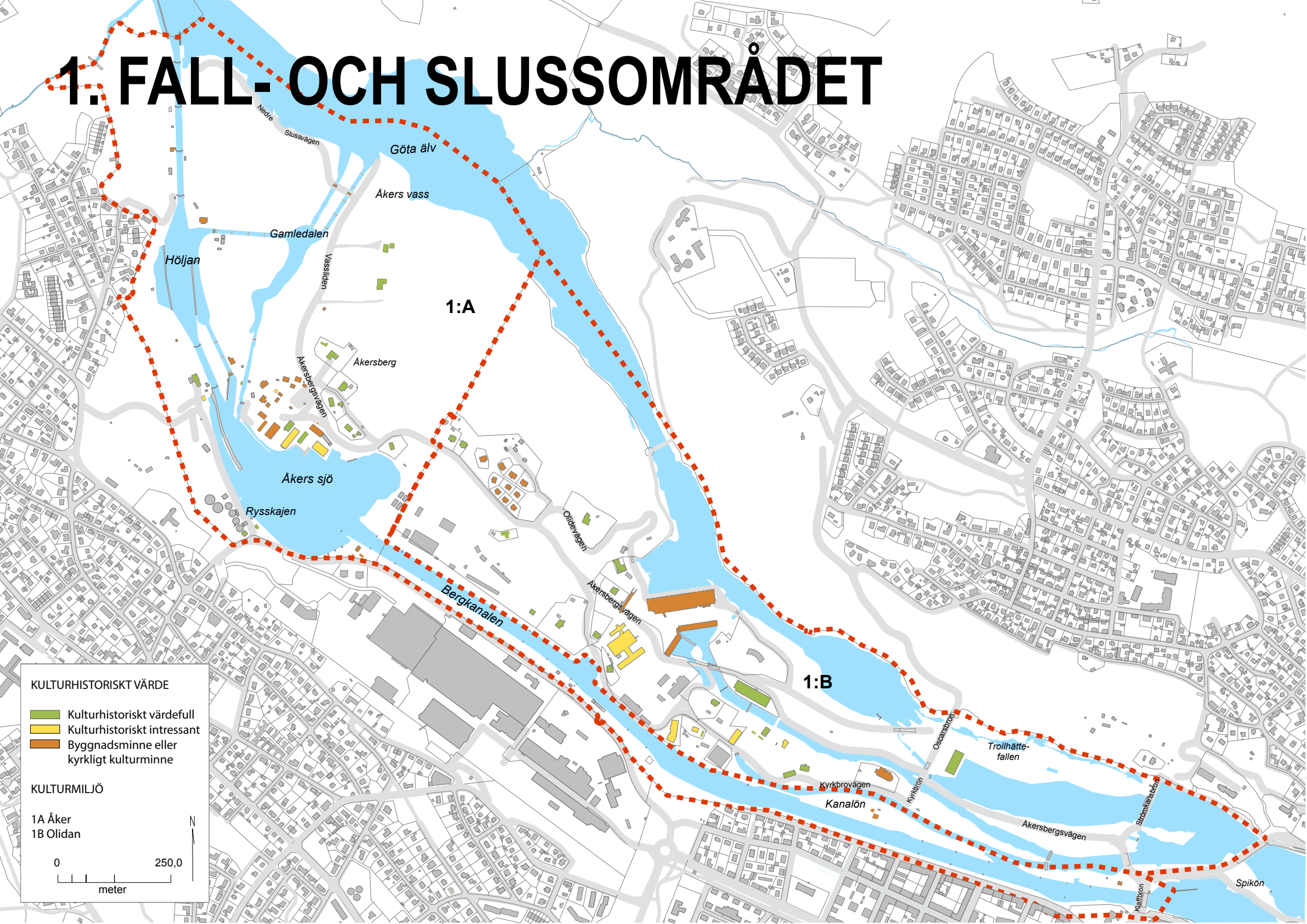


1. FALL- OCH SLUSSOMRÅDET



KULTURHISTORISKT VÄRDE

- Kulturhistoriskt värdefull
- Kulturhistoriskt intressant
- Byggnadsminne eller kyrkligt kulturminne

KULTURMILJÖ

1A Åker
1B Olidan

0 250,0
meter

OMRÅDETS HISTORIA

Området utgörs av ett storslaget landskap mitt i älven som sträcker sig från slussarna vid Åkersvass i söder upp till Spikön i norr. Förutsättningarna för Trollhättans tillkomst och framväxt som industristad är älven och dess forsar. Det var här de första byggnaderna uppfördes och det var i detta område som staden senare kom att utvecklas ifrån.

Vart ursprunget till namnet Trollhättan kommer ifrån finns det tvistade meningar om. Men i samtliga fall har namnet anknytning till fallen. Några anser att det kommer från norskan och betyder knotiga fallen vid kanalen som liknande ett troll. Enligt folkloristerna kommer namnet från att tråla som betyder att dra båtar vid sidan om älven förbi hättan som betyder hinder. Det första skriftliga omnämmandet av Trollhättan finns i Erik av Pommerns skattebok från 1431, där det talas om "Trollhetta qvarn" som malde säd till närliggande Ekholms slott.

Området består idag av bebyggelse, kanaler, slussar, broar och naturområden som på ett varsamt sätt harmonierar med varandra och synliggör områdets historiska utveckling över flera hundra år. Miljön är storslagen och de djupa dalgångarna med skogsbeklädda bergsmassiv och forsande fall bildar, tillsammans med kuperade ängs- och hagmarker och lugnare kanaler och slussar med tillhörande byggnader, en unik kulturmiljö som till stor del skapats av människan under de senaste hundra åren.

De många fornfynden i området visar att platsen varit bebodd sedan brons- och järnålder.

Vattenvägen mellan Vänern och västerhavet har spelat en avgörande roll såväl ekonomiskt som politiskt. Kanalen utgjorde gränsen mellan Norge och Sverige mellan 1100-talet till år 1658, vilket präglade området och bygdens framväxt.



Vy över fallfåran åt norr. Stengrunder vittnar om tidigare småindustrier och kvarnar som en gång i tiden låg tätt packade på öarna i fallen. På kortet till höger, en vinterdag på Önanområdet med stadskyrkan i bakgrunden. Bilden sägs vara tagen av E. L. Albert på 1890-talet. Källa: Trollhättans stad och Innovatum bildarkiv.

Under 1600-talet började mjölkvarnar och sågar etableras kring fallen och människor började bli bofasta på öarna och i omgivningarna kring dessa. Kanalen användes inte enbart som kraftkälla utan även som farled, trots att detta försvärades av de brusande fallen. Järn- och träprodukter transporterades på Göta älv då som nu. Tidigare fick man lasta om när man kom till Trollhättan och ta Edsvägen förbi fallfåran.



Mot slutet av 1700-talet sprängde man för Bergkanalen och den första användbara slussleden öppnade för trafik år 1800. Slussleden räknades under en tid som världens åttonde underverk vilket ger en bra bild över den storslagenhet och tekniska utveckling som slussarna innebar, inte bara för Trollhättan utan även för omvärlden.

När Göta kanal färdigställdes år 1831 blev en ombyggnation av slussarna nödvändig eftersom dimensionerna på kanalen ansågs för små. År 1844 stod den nya slussleden klar. På grund av breddningen, god kommunikation och tillgång på vattenkraft kunde nu även större industrier etableras kring fallen och Trollhättan genomgick sin första industrialiseringsvåg. Många av de gamla kvarnarna och den äldre bebyggelsen revs och ersattes av större industrier. Två företag startade tidigt i området och finns delvis fortfarande kvar i Trollhättan, om än på annan plats. År 1847 etablerade Nydqvist och Holm sin industriverksamhet för tillverkning av turbinmotorer på öarna i fallen och några år senare kom Stridsberg och Biörck att starta upp

sin sågbladstillverkning på Gullön.

Under 1800-talet tillkom de flesta broarna i området. En enorm teknisk utveckling skedde inom brobyggarkonsten och järn- och stålbroar kom efterhand att konkurrera ut de gamla trä- och stenbroarna. Broarna möjliggjorde inte enbart nya arbetstillfällen utan även att kommunikationen över fallen kunde utvecklas och markområden som tidigare varit svåråtkomliga kunde bebyggas med bostäder.

Mot början av 1900-talet skedde nästa stora förändring för fallområdet. Mellan åren 1906-1921 byggdes Olidans kraftstation vilket innebar ytterligare en värdefull byggkloss i stadens utveckling. När Olidan uppfördes började vattenmassorna regleras via tillloppskanaler vilket snabbt kom att konkurrera ut de mindre industrierna som förlorade sin direktverkande energikälla. Många industrier ansågs vara omoderna och revs eller flyttades till nya områden längre upp i älven. Ett exempel på detta är företaget Stridsberg och Biörck som flyttade sin verksamhet till Källstorp.

En av de få kvarvarande byggnaderna som speglar den äldre industriepoken är magasinet som tillhörde oljeslageriet som står alldeles intill Bergkanalen.

Samma år som Trollhättan blev stad (1916) togs nya slussar i drift och en ny och betydligt större slussled togs i bruk för så väl yrkesbåtar som fritidsbåtar.

År 1937 började arbetet med att uppföra en ny kraftstation, Hojums kraftstation, som började alstra energi år 1941. I samband med byggandet av stationen vattenlades stora delar av de markområdena som tidigare varit öarna Önan och Malöga eftersom vattennivån höjdes med åtta meter.

Området innehåller idag en mängd intressanta byggnader och anläggningar som speglar Trollhättans historiska utveckling men även den tekniska utvecklingen genom kraftteknik, kanalfart och industrialism som under 300 år lett fram till den stad vi har idag.



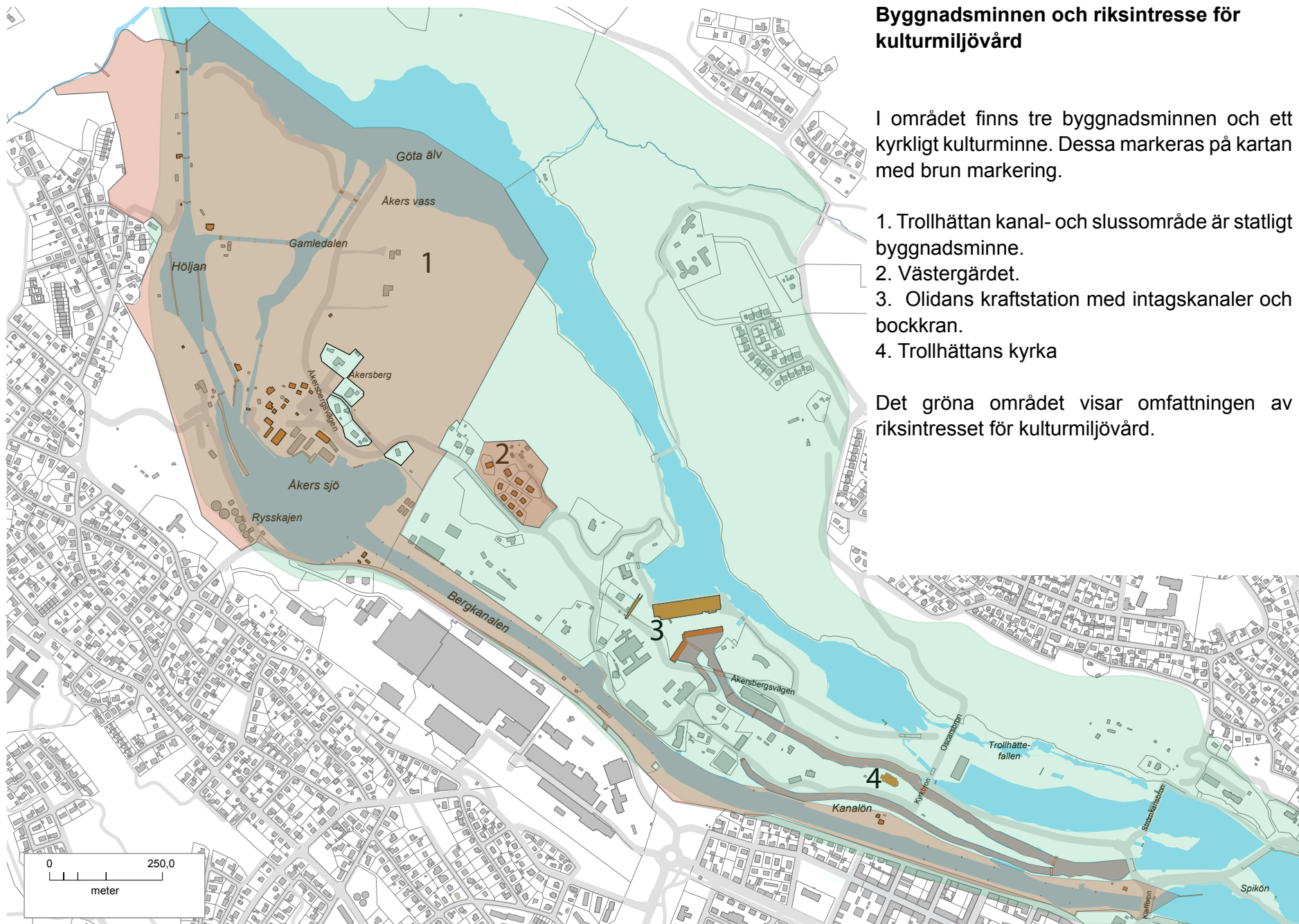
Tilloppskanalen till Olidans kraftstation som började användas år 1910. Längst bort i bild syns den anläggning som används för att torrlägga kanalen vid underhållsarbeten.

Byggnadsminnen och riksintresse för kulturmiljövård

I området finns tre byggnadsminnen och ett kyrkligt kulturminne. Dessa markeras på kartan med brun markering.

1. Trollhättan kanal- och slussområde är statligt byggnadsminne.
2. Västergärdet.
3. Olidans kraftstation med intagskanaler och bockkran.
4. Trollhättans kyrka

Det gröna området visar omfattningen av riksintresset för kulturmiljövård.





De kärleksdansande sjöhästarna på grinden till Hojums kraftstation kan vara designade av Carl Eldh, Konstnären bakom granitskulpturen Strömkarlen på Strömkarlsbron.

Kulturmiljön vid fallen och kanalområdet har en lång historisk framväxt. Byggnader, kraftverksanläggningar, slussar, broar naturområden och kulturlandskap bildar en helhetsmiljö med stora teknikhistoriska, miljömässiga, arkitektoniska och industrihistoriska värden. Att beskriva en kulturmiljö som i många avseenden är så självklar är inte helt enkelt. I följande kapitel har miljön kring fall- och slussområdet delats in i två kulturmiljöer men som egentligen

hör ihop och tillsammans utgör en mycket värdefull del av vår kulturhistoria. Miljöerna bör därför ses ihop men för att urskilja vissa händelseförlopp och årtal har miljöerna delats upp i två, Åker och Olidan.

